

Ikkinchidan, raqamli risk monitoring tizimlarini joriy etish muhim ahamiyatga ega. Sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (Big Data) asosida risklarni tahlil qilish bank faoliyatidagi xavflarni oldindan aniqlash imkonini beradi.

Uchinchidan, tijorat banklarida stress-test va risklarni prognozlash mexanizmlarini rivojlantirish zarur. Bu banklarning iqtisodiy inqiroz yoki bozor tebranishlari sharoitida barqarorligini ta'minlashga yordam beradi.

To'rtinchidan, bank xodimlarining risk-menejment bo'yicha malakasini oshirish muhim omil hisoblanadi. Xalqaro tajriba asosida mutaxassislarni tayyorlash banklarda risklarni boshqarish samaradorligini oshiradi.

Beshinchidan, banklarda ichki audit va nazorat tizimini kuchaytirish orqali operatsion risklarni kamaytirish mumkin.

Umuman olganda, tijorat banklarida risk-menejment tizimi bank faoliyatining barqarorligi va moliyaviy xavfsizligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bank tizimida kredit, likvidlik, bozor va operatsion risklarni samarali boshqarish banklarning uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda bank tizimida risk-menejment tizimini takomillashtirish bo'yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq xalqaro standartlarni keng joriy etish, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va risk monitoring tizimini rivojlantirish ushbu jarayonning samaradorligini yanada oshiradi. Kelgusida tijorat banklarida risk-menejment tizimini takomillashtirish moliya tizimining barqarorligini mustahkamlashga, bank sektorining raqobatbardoshligini oshirishga hamda mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdumalikov A. *O'zbekiston tijorat banklarida risk menejment tizimini rivojlantirish istiqbollari. Universal Journal of Academic and Multidisciplinary Research. 2025-yil, №4.*

2. Karimov A.A. *O'zbekiston tijorat banklarida risk-menejment amaliyotini takomillashtirish. Worldly Knowledge ilmiy jurnali. 2024-yil, №7.*

3. Saunders A., Cornett M.M. *Financial Institutions Management: A Risk Management Approach. – New York: McGraw-Hill Education, 2020.*

4. Muxamedov M.X. *O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining risklarni boshqarish tizimini takomillashtirishda zamonaviy texnologiyalar va metodlardan foydalanish. Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil ilmiy elektron jurnali. 2025-yil, №3.*

5. Hull J. *Risk Management and Financial Institutions. – New Jersey: Wiley, 2022.*

INSTITUTSIONAL INVESTORLARNI JALB QILISH VA XIZMAT KO'RSATISH SEKTORINI RIVOJLANTIRISH ORQALI MOLIYA BOZORLARINING BARQARORLIGINI TA'MINLASH

Ismailova Ma'mura Eldorovna

"Silk Road" International University of Tourism and Cultural Heritage

"Xalqaro biznes va kreativ-iqtisodiyot" kafedrasi assistent-o'qituvchi

Annotatsiya. *Institutsional darajadagi investorlarni jalb qilish, xizmat ko'rsatish sektorining ayniqsa moliyaviy xizmatlar sohasining — kengayishi hamda moliya*

bozorlarining barqarorligini ta'minlash zarurati o'rtasidagi uch tomonlama munosabat tahlil qilinishini ko'rib chiqiladi.

Joriy yilga kelib, global boshqaruv ostidagi aktivlar hajmi (*Assets Under Management — AUM*) 140 trillion AQSh dollaridan oshgan bir vaqtda, institutsional kapitalning roli iqtisodiy rivojlanishning markaziy omiliga aylanib ulgurdi. Ammo bunday kapital oqimi ikki tomonlama ta'sirga ega: bir tomondan, u xizmat ko'rsatish sektorida innovatsiyalar va infratuzilma rivoji uchun zarur bo'lgan likvidlikni ta'minlasa, ikkinchi tomondan esa tizimli xavflar va bozor o'zgaruvchanligini kuchaytirishiga olib borishi mumkin. Ushbu izlanishda uzoq muddatli, "sodiq" institutsional darajadagi investorlarning bozor barqarorligiga qanday hissa qo'shishini, shuningdek qisqa muddatli va passiv investitsiya vositalarining pro-siklik xatti-harakatlarini taqqoslab tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: *Institutsional darajadagi investorlar, xizmat ko'rsatish sektorining rivojlanishi, moliya bozorlarining barqarorligi, boshqaruv ostidagi aktivlar (AUM), makroprudensial tartibga solish, FinTech innovatsiyalari, tizimli xavf, kapital bozorlarini liberallashtirish.*

Joriy yilgi global iqtisodiy muhit institutsional tuzilmalar doirasida kapitalning misli ko'rilmagan darajada jamlanishi hamda iqtisodiyotning xizmat ko'rsatish sektoriga tezkor o'tishi bilan tavsiflanadi.

Institutsional investorlar — jumladan pensiya jamg'armalari, sug'urta kompaniyalari, suveren boylik jamg'armalari va o'zaro investitsiya fondlari — hozirda global boylikning katta qismini boshqarib, korporativ boshqaruvdan tortib milliy fiskal siyosatgacha bo'lgan ko'plab jarayonlarga ta'sir ko'rsatmoqda.

Shu bilan birga, xizmat ko'rsatish sektori rivojlangan va rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda yalpi ichki mahsulot (YAIM) o'sishining asosiy drayveriga aylandi. Bu jarayonda moliyaviy xizmatlar ushbu transformatsiyaning asosiy tayanchi hisoblanadi.

Bugungi kunda siyosat ishlab chiquvchilar oldida turgan asosiy vazifa nafaqat kapitalni jalb qilish, balki uning iqtisodiyotga ta'sirini samarali boshqarishdir. Xizmat ko'rsatish sektorini tez rivojlantirish ko'pincha moliya bozorlarini liberallashtirishni va xorijiy hamda mahalliy institutsional investorlar uchun imkoniyatlar yaratishni talab qiladi. Bunday liberallashtirish chuqurroq va likvid bozorlarni yaratishi hamda kapital qiymatini kamaytirishi mumkin. Shu bilan birga, u moliya tizimini transchegaraviy shoklar, spekulyativ pufaklar va yirik institutsional savdo bilan bog'liq "guruh xatti-harakatlari" xavfiga ham duchor qiladi. Bunday sharoitda moliyaviy barqarorlikni ta'minlash investorlar xatti-harakatlarini chuqur tushunishni talab qiladi. Barcha institutsional investorlar bir xil emas — ularning investitsiya muddatlari, riskka moyilligi va investitsiya strategiyalari sezilarli darajada farq qiladi.

Uzoq muddatli "sodiq" institutsional investorlarni jalb qilish xizmat ko'rsatish sektorining barqaror rivojlanishi uchun muhim strategik omil ekanini ta'kidlaydi. Kapital yetkazib beruvchilarning manfaatlarini moliya tizimining uzoq muddatli barqarorligi bilan uyg'unlashtirish orqali davlatlar innovatsiyalar rivojlanadigan va bozor barqarorligi saqlanib qoladigan iqtisodiy muhitni yaratishi mumkin.

Institutsional investorlarni jalb qilish mexanizmlari. Institutsional kapitalni jalb qilish faqat yuqori daromadlar bilan cheklanmaydi; buning uchun mustahkam huquqiy tizim, shaffoflik va bozor chuqurligi zarur. 2025–2026 yillarda institutsional investitsiyalarni jalb qilishda bir qator muhim omillar asosiy rol o'ynay boshladi.

Tartibga solish barqarorligi va huquqiy himoya. Institutsional investorlar, ayniqsa pensiya fondlari kabi uzoq muddatli majburiyatlarga ega tashkilotlar, tartibga solish barqarorligiga katta ahamiyat beradi. Soliq siyosati, kapital harakati yoki mulk egaligi bilan bog'liq qoidalarda kutilmagan o'zgarishlar investorlar uchun jiddiy to'siq hisoblanadi.

“Uzoq muddatli” kapitalni muvaffaqiyatli jalb qilgan davlatlar odatda aniq va bajarilishi kafolatlangan mulk huquqlari hamda shaffof korporativ boshqaruv standartlarini joriy etgan mamlakatlardir. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini **(XMHS)** qabul qilish hamda kichik aksiyadorlar huquqlarini kuchaytirish yirik institutsional investorlar ishonchini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi.

Bozor chuqurligi va likvidlik. Institutsional investorlar uchun bozorga kirish va undan chiqish jarayonida narxlarga katta ta'sir ko'rsatmaslik muhim hisoblanadi. Shuning uchun ham qimmatli qog'ozlar va qarz instrumentlari bo'yicha chuqur ikkilamchi bozorlarni rivojlantirish zarur. Bu nafaqat ro'yxatga olingan kompaniyalar sonini oshirishni, balki savdo platformalari, kliring markazlari va hisob-kitob tizimlari kabi moliyaviy infratuzilmani ham rivojlantirishni talab qiladi.

2026 yilda blokcheyn asosidagi hisob-kitob tizimlari va raqamli aktiv xizmatlarining rivojlanishi bozordagi “ishqalanishlarni” kamaytirib, institutsional investorlar uchun yanada qulay muhit yaratdi.

Uzoq muddatli investitsiyalarni rag'batlantirish. Qisqa muddatli spekulyativ kapital (“hot money”) xavfini kamaytirish uchun ko'plab davlatlar uzoq muddatli investorlar uchun maxsus rag'batlar joriy qilmoqda. Masalan:

- uzoq muddat ushlab turilgan aktivlar uchun kamayib boruvchi kapital daromad solig'i

- uzoq muddatli aksiyadorlar uchun qo'shimcha ovoz berish huquqlari

Bunday siyosatlar barqaror investorlarni qo'llab-quvvatlaydi va qisqa muddatli savdodan kelib chiqadigan bozor o'zgaruvchanligini kamaytiradi.

Moliyaviy xizmatlar sektorini rivojlantirish. Xizmat ko'rsatish sektori, ayniqsa moliyaviy xizmatlar, zamonaviy iqtisodiyotlarda YAIM o'sishining asosiy manbai hisoblanadi. 2026 yilga kelib ushbu sektor rivoji texnologik innovatsiyalar bilan chambarchas bog'liq bo'lib qoldi.

FinTech va sun'iy intellekt integratsiyasi. 2025–2026 yillarda generativ sun'iy intellekt va markazlashmagan moliya (DeFi) texnologiyalari moliyaviy xizmatlar sektorida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirdi. Ushbu texnologiyalar bank, sug'urta va aktivlarni boshqarish sohalarida:

- operatsion xarajatlarni kamaytirish

- xizmat ko'rsatish sifatini oshirish

- risklarni aniq baholash imkoniyatini yaratdi.

Masalan, sun'iy intellektga asoslangan risk tahlili modellari kredit va sug'urta mahsulotlarini aniqroq baholashga yordam beradi, bu esa risk va daromad o'rtasidagi optimal nisbatni izlayotgan institutsional investorlar uchun muhimdir. Shuningdek, RegTech texnologiyalari moliyaviy tashkilotlarning tartibga rioya qilish xarajatlarini kamaytirib, moliyaviy tizimning shaffofligini oshirdi.

Liberallashtirish va sektor o'sishi. Xizmat ko'rsatish sektorini liberallashtirish — ayniqsa xorijiy moliyaviy institutlar uchun kirish to'siqlarini kamaytirish — ko'plab davlatlar uchun muhim strategiya bo'lib xizmat qilmoqda. Bunday ochiqlik raqobatni kuchaytiradi va natijada:

- moliyaviy mahsulotlar xilma-xilligi oshadi
- xizmatlar sifati yaxshilanadi
- narxlar yanada samarali shakllanadi.

Shu bilan birga, liberallashtirish bosqichma-bosqich amalga oshirilishi lozim, chunki mahalliy moliyaviy institutlar ham yangi sharoitga moslashish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

Yangi aktiv sinflari va barqaror moliya. So'nggi yillarda quyidagi yangi aktivlar keng rivojlanmoqda:

- yashil obligatsiyalar
- ijtimoiy obligatsiyalar
- tokenlashtirilgan real aktivlar

Institutsional investorlar tobora mezonlariga mos keladigan investitsiyalarni afzal ko'rmoqda.

2026 yilda aktivlarni tokenlashtirish orqali ko'chmas mulk va infratuzilma loyihalariga kirish imkoniyati kengaydi. Bu esa ilgari bunday loyihalarda qatnasha olmagan kichik institutsional investorlar uchun ham yangi imkoniyatlar yaratdi.

Moliya bozorlarining barqarorligini ta'minlash. Institutsional kapitalni jalb qilish va xizmat ko'rsatish sektorini rivojlantirish muhim bo'lsa-da, bu jarayon moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydigan samarali tartibga solish tizimi bilan birga olib borilishi kerak.

Makroprudensial tartibga solish. Makroprudensial siyosat moliyaviy tizimga tahdid soluvchi tizimli xavflarni kamaytirishga qaratilgan.

Asosiy vositalar:

- kontr-siklik kapital buferlari
- banklar va moliyaviy institutlar uchun stress-testlar
- "soya bank tizimi" ustidan nazorat

Institutsional investorlar "guruh xatti-harakatlari". Institutsional investorlar ko'pincha bir xil strategiyalarni qo'llab, bir vaqtning o'zida bozorga kirish yoki chiqishadi. Bu esa narxlarning keskin o'sishi yoki pasayishiga olib kelishi mumkin.

Buni kamaytirish uchun:

- bozor shaffofligini oshirish
- savdoni vaqtincha to'xtatuvchi mexanizmlar (circuit breakers)
- aktiv boshqaruvchilarning faol korporativ nazorati rag'batlantiriladi.

Raqamli aktivlar va barqaror tangalar. Barqaror tangalar va markaziy bank raqamli valyutalari to'lov tizimlarini tezlashtiradi, ammo noto'g'ri tartibga solinsa moliyaviy barqarorlikka xavf tug'dirishi mumkin. Shu sababli barqaror tangalar emitentlari:

- yuqori sifatli likvid rezervlarga ega bo'lishi
- qat'iy nazorat ostida faoliyat yuritishi kerak.

Kiberxavfsizlik. Moliyaviy xizmatlar sektori tobora raqamlashtirilayotgani sababli kiberxavfsizlik moliyaviy barqarorlikning muhim omiliga aylandi. Bugungi kunda moliyaviy tashkilotlar:

- kiber-stress testlardan o'tadi
- zaxira tizimlarini yaratadi
- katta texnologik uzilishlar uchun favqulodda rejalar ishlab chiqadi.

Institutsional investorlar uchun bozorning kiberbarqarorligi endilikda fiskal barqarorlik yoki tartibga solish tizimi kabi muhim mezonga aylandi.

Institutsional investorlarni jalb qilish va xizmat ko'rsatish sektorini rivojlantirish zamonaviy iqtisodiy o'sish uchun muhim omillar hisoblanadi, biroq bu jarayon ma'lum xavflarsiz emas. 2026-yil davomida barqaror va farovon moliyaviy tizimni ta'minlashning asosiy sharti investitsiya rag'batlarini uzoq muddatli barqarorlik maqsadlari bilan strategik jihatdan uyg'unlashtirishdan iboratdir.

"Uzun muddatli" yoki "sodiq" institutsional kapitalga e'tibor qaratish orqali davlatlar spekulyatsiyaga emas, balki innovatsiya asoslangan barqaror xizmat ko'rsatish sektorining mustahkam poydevorini yaratishi mumkin. Bundan tashqari, sun'iy intellekt (AI) va blokcheyn kabi ilg'or texnologiyalarni moliya tizimiga integratsiya qilish moslashuvchan va samarali tartibga solish tizimi bilan birga olib borilishi lozim. Bunday tizim real vaqt rejimida yuzaga keladigan tizimli xavflarni kamaytirish imkonini beradi. Global moliya tizimining kelajagi iqtisodiy o'sishga intilish bilan barqarorlikni ta'minlash zarurati o'rtasida muvozanatni ta'minlash qobiliyatimizga bog'liqdir. Aynan shu muvozanat moliya bozorlarining barqaror iqtisodiy rivojlanish uchun mustahkam dvigatel sifatida xizmat qilishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Dhiman, R. (2018). *Moliyaviy barqarorlik va moliyaviy rivojlanishning asosiy ko'rsatkichlarini aniqlash: moliyaviy xizmatlar sektoriga oid sharh. Asian Journal of Management Science and Applications.*

2. Drobyazko, S., va boshqalar (2020). *Xizmat ko'rsatish korxonasining moliyaviy barqarorligi tizimida risklarni boshqarish. Journal of Risk and Financial Management.*

3. Glossner, S. (2022). *Inqiroz davrida institutsional investorlar aksiyadorlik bozorlarini barqarorlashtiradimi? European Corporate Governance Institute (ECGI).*

4. McKinsey & Company. (2025). *Asset Management 2025: The Great Convergence. Global aktivlarni boshqarish bo'yicha hisobot.*

5. OECD. (2025). *Institutsional investorlarning ishtiroki va boshqaruvi: global tendensiyalar va siyosiy tavsiyalar.*

6. PwC. (2025). *Global aktivlar va boyliklarni boshqarish hisoboti: xususiy bozorlar siljishi sharoitida faoliyat yuritish.*

7. World Bank. (2024). *Xizmatlar sektori qo'shilgan qiymati (YAIM foizida): global tendensiyalar va hududiy taqqoslashlar.*

8. Thinking Ahead Institute. (2025). *Dunyoning eng yirik aktiv boshqaruvchilarining boshqaruv ostidagi aktivlari (AUM) 140 trillion dollargacha oshdi.*

9. Fong, T. P. W. (2022). *Uzoq muddatli institutsional investorlar moliyaviy barqarorlikka hissa qo'shadimi?*

10. Deloitte. (2026). *Moliyaviy xizmatlar sanoati istiqbollari: sun'iy intellekt ambitsiyalari va barqarorlik o'rtasidagi muvozanat.*